

ÖLKƏ ENERJİ SİSTEMİNİN İNKİŞAFINDA İSLAHATLAR

PİRVERDİYEV E. S.

“Azərenerji” ASC

Azərbaycan Respublikasının sürətli iqtisadi artımı üçün mümkün yollardan biri də onun sənayesinin texnoloji cəhətdən inkişaf etdirilməsidir. Bu cür sürətli artım yalnız Azərbaycan Respublikası enerji sisteminin (ES-nin) modernləşdirilməsi əsasında mümkündür.

ES-in gələcək inkişafı oraya yeni güclərinin qoşulması, şəbəkə tikintisi miqyasının genişləndirilməsi, yüksək gərginlikli sistem əmələgətirici və sistemlərarası elektrik veriliş xətlərinin (EVX) tikintisi ilə müəyyən olunur.

Tarixən formalaşmış iqtisadi inkişaf şəraiti və ilkin enerjidaşıyıcıların zəngin ehtiyatlarının olması sayəsində müstəqil respublikamız regionda ən güclü elektroenerjisisteminə malikdir. Azərbaycan ES öz potensialına görə postsovet dövlətləri içərisində altıncı yerdədir.

Respublika ЕС-нин ardıcıl və sistemli inkişafının bünövrəsi, əsasən, ötən əsrin 60-cı illərində qoyulmuşdur. Enerjisistemin möhkəm bünövrəsi məhz ölkəmizin Prezidenti Möhtərəm Heydər Əliyev cənablarının Respublikaya rəhbərlik etməyə başladığı dövrlə üst-üstə düşməsi tarixi bir həqiqətdir. Qeyd etmək lazımdır ki, sovetlər dövründə Azərbaycanın ərazisində vahid gücü 300 MVt, qoyuluş gücü isə 2400 MVt olan elektrik stansiyasının tikilməsinin təşəbbüskarı olmuş müdrik rəhbərimiz Heydər Əliyevin ölkənin müstəqil ЕС-нин yaradılmasında rolu əvəzsizdir. Ölkə başçısının təşəbbüsü və bilavasitə rəhbərliyi ilə Mingəçevirdə tikilmiş “Azərbaycan” DRES-i Zaqafqaziyanın ən iri istilik elektrik stansiyası olmaqla yanaşı, milli elektroenergetikanın flaqmanıdır. Bu stansiya hazırda ölkə üzrə istehsal edilən elektrik enerjisinin yarısından çoxunu hasil edir.

Bilavasitə cənab Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında görülmüş işlər müstəqillik əldə etdikdən sonra gənc dövlətimizin enerji təhlükəsizliyini təmin etməyə imkan vermişdir.

Möhtərəm prezidentimiz yeni-yeni elektroenergetika obyektlərinin tikintisinə həmişə xüsusi önəm verib. Azərbaycanımızın sabahını, müstəqil olacağı günləri düşünürək, çalışıb ki, ölkəmiz müstəqil olanda digər sahələr kimi elektroenergetikamız da müstəqil olsun, energetika təhlükəsizliyimiz qabaqcadan təmin olunsun. Ona görə də müdrikliklə düşünülmüş iqtisadi proqramlar, layihələr həyata keçirilib. Xatırladaq ki, 1982-ci ildə möhtərəm Heydər Əliyevin iştirakı ilə hər birinin gücü 190 MVt olan iki hidroblokdan ibarət Şəmkir SES işə salınmışdır. Onun istismara verilməsi respublikanın enerji təchizatını əsaslı şəkildə yaxşılaşdırmağa, ucuz təbii yanacaqdan – suyun enerjisindən istifadə etmək hesabına ЕС-нин səmərəliliyini artırmağa imkan verdi.

Ümummilli liderimiz cənab H.Əliyev müstəqil Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra elektroenergetika öz inkişafının yeni bir mərhələsinə qədəm qoydu, yeni neft strategiyası işlənib hazırlandı. Təsadüfi deyildir ki, bütün bunlar dövlətimizin müdrik liderinin adı ilə sıx bağlıdır. “Əsrin müqaviləsi”, Xəzərin zəngin neft-qaz yataqlarının işlənilməsi üzrə sonrakı müqavilələr elektroenergetikanın inkişafı sahəsində də yeni yanaşma, neft siyasətinə yenidən baxılmasını tələb edirdi. Çünki bu gün söhbət daha mühüm məsələdən – gənc, suveren dövlətimizin enerji təhlükəsizliyindən gedir. Bu isə çox ciddi bir məsələdir.

Möhtərəm Heydər Əliyevin uzaqgörən, yaxın və uzaq gələcəyə hesablanmış siyasəti ölkədə əlverişli investisiya mühiti yaratmış, elektroenergetika sahəsində genişmiqyaslı layihələrin həyata keçirilməsi üçün xarici kapitalın cəlb edilməsinə imkan vermişdir. Ölkə Prezidenti Heydər Əliyevin bilavasitə yaxından köməyi sayəsində bu sahədə canlanma

yarandı. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı, Yaponiya İnkişaf Bankı, Almaniyanın “Bayrişe Landes” kimi nüfuzlu maliyyə təşkilatları, bir sıra digər dövlət bankları və özəl banklar tərəfindən kreditlər ayrılması məsələsi şəxsən milli liderimizin iştirakı ilə yüksək səviyyədə həll olunmuş, həmin banklarla əməkdaşlıq nəticəsində yeni generasiya güclərinin işə salınması sahəsində bir sıra layihələr müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmişdir.

Güclü su elektrik stansiyaları silsiləsinə əlavə olaraq tikilmiş Yenikənd SES-də hər birinin gücü 37,5 MVt olan dörd blok işləyir. Xarici tərəfdaşlarımızla birlikdə 1 saylı Bakı istilik elektrik mərkəzində inşa edilmiş iki qaz-turbin qurğusu əhalini və Abşeronun sənaye kompleksinin müəssisələrini etibarlı və keyfiyyətli şəkildə elektrik və istilik enerjisi ilə təchiz etməyə imkan verir.

Azərbaycanın elektroenergetika sənayesinin ən yeni tarixinin parlaq göstəricisi olan digər ən iri layihə möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə “Şimal” DRES-də həyata keçirilmişdir. Burada yapon mütəxəssisləri ilə birlikdə MDB məkanında ilk dəfə olaraq gücü 400 MVt olan buxar-qaz qurğusu işə salınmışdır. Bu qurğunun faydalı iş əmsalı 53%-dir.

Yeni generasiya gücləri işə salındıqca, ötürücü xətlər də inkişaf etdirilməli, müasirləşdirilməlidir. Stansiyalarda istehsal edilən elektrik enerjisinin etibarlı və keyfiyyətli şəkildə tələbatçılara çatdırılması həmin xətlər vasitəsi ilə təmin olunur. Buna görə də dövlətimizin başçısı möhtərəm Heydər Əliyev generasiya gücləri ilə yanaşı, haqlı olaraq, ötürücü xətlərin də inkişafına lazımi diqqət ayırmışdır və bu da öz konkret nəticələrini vermişdir.

Onu da deyim ki, keçən əsrin ortalarında tikilmiş elektrik yarımstansiyaları fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmişdir. Onların əsaslı şəkildə bərpası tələb olunur. Bu məqsədlə də “Sənaye qovşağı” və “Ağcabədi” yarımstansiyaları, İmişli(Azərbaycan)-Parsabad(İran) və Astara (Azərbaycan) – Astara (İran) sistemlərarası yüksək gərginlikli elektrik verilişi xətlərinin tikilib istifadəyə verilməsinin çox böyük önəmi vardır.

Ölkəmizin yüksək gərginlikli elektrik verilişi xətləri potensialını bir rəqəmlə daha dolğun şəkildə səciyyələndirmək olar: ölkənin yüksək gərginlikli xətlərinin ümumi uzunluğu 5 min kilometrəndən artıqdır.

Beləliklə, 2000-ci ildən başlayaraq ES üzrə qoyuluş gücləri 600 MVt-dan artıq təşkil etmişdir. Yaxın gələcəkdə ES-in inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq, “Şimal” DRES-də gücü 400 MVt olan buxar – qaz qurğusunun ikinci növbə (BQQ), 1 saylı “Sumqayıt” İEM–in ərazisində gücü 450-500 MVt olan BQQ-nin tikintisi nəzərdə tutulmuşdur.

2000-ci ildə yüksək gərginlikli “Azərbaycan” DRES – “Gəncə” – “İmişli” –330 kV-luq sistem əmələgətirən EVX-nin işə qoşulması, ES-in struktur sxemini yaxşılaşdırmış, onun dayanıqlıq qabiliyyətini xeyli artırmışdır. Bu xətlərin işə qoşulması ilə ES 220-330-500 kV-luq sxemə görə sadə strukturlu sxemdən dövrəvi sxemə keçidi bərpa olunmuşdur.

Məlum olduğu kimi, iqtisadiyyatın durğunluq keçirən bu və ya digər sahəsini yalnız qətiyyətli, köklü islahatlar yolu ilə dirçəltmək mümkündür. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra enerji sektorunda belə islahatların təşəbbüskarı müdrik liderimiz Heydər Əliyev olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə “Azərenerji” Dövlət Şirkəti 17 sentyabr 1996-cı il tarixində səhmlərinin 100%-i dövlətə məxsus olan açıq tipli səhmdar cəmiyyətinə çevrilmişdir. Daha sonra rayonların paylayıcı şəbəkələrini ərazi prinsipi ilə özündə birləşdirən dörd paylayıcı cəmiyyət yaradılaraq, 2002-ci ildə özəl şirkətlərə uzunmüddətli idarəetməyə verilmişdir. 2001-ci ilin dekabr ayında 9 kiçik su elektrik stansiyası özəlləşdirməyə açıq elan edilmişdir.

1998-ci ildə dövlətimizin başçısı Tokio şəhərinə tarixi səfər etmiş, orada digər dövlətlərarası sazişlərlə yanaşı “Şimal” DRES-də gücü 400 MVt olan buxar-qaz qurğusunun tikintisi üçün Yaponiya beynəlxalq əməkdaşlıq bankı tərəfindən güzəştli kredit ayrılması haqqında müqaviləyə imza atmışdır. Bu stansiyada ikinci belə qurğunun tikintisinin maliyyələşdirilməsi üçün hal-hazırda danışıqlar aparılır.

Almaniya ilə, xüsusilə də KfW bankı ilə əlaqələr də böyük əhəmiyyət kəsb edir. 1998-2003-cü illərdə “Elektrik enerjisinin ötürülməsi sisteminin reabilitasiyası proqramı”nın həyata keçirilməsi üçün bu bank tərəfindən “Azərenerji”-yə iki kredit açılmışdır. Bu layihənin 2001-ci ildə başa çatdırılmış birinci mərhələsi çərçivəsində “Siemens” şirkəti tərəfindən Abşeron zonasında, habelə Ağsu və Siyəzəndə 17 yüksək gərginlikli elektrik yarımstansiyası yenidən qurulmuşdur. İkinci mərhələnin həyata keçirilməsi zamanı yüksək gərginlikli yarımstansiyaların etibarlılığını artırmaq məqsədi ilə 13 sistemtəşkiledici yarımstansiyanın texniki cəhətdən yenidən qurulması nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda, qeyd olunan layihə çərçivəsində MDB dövlətlərində anoloqu olmayan yeni avtomtlaşdırılmış dispetçer idarəetmə və nəzarət sistemlərinin ilkin fazasının yaradılması da nəzərdə tutulmuşdur.

Məlum səbəblərdən blokada şəraitində yaşayan Naxçıvan Muxtar Respublikasının elektrik enerjisi ilə təchizatı həmişə möhtərəm Prezidentimizin diqqət mərkəzində olmuşdur. Hələ ötən əsrin 90-cı illərində Heydər Əliyev Cənabları Naxçıvan Muxtar Respublikasına rəhbərlik etdiyi müddətdə Türkiyə Cümhuriyyətindən 154 kV-luq EVX-nin tikintisinə bilavasitə rəhbərliyi nəticəsində qısa zamanda xəttin işə qoşulması təmin olunmuşdur. Bu gün də Naxçıvan Muxtar Respublikasının elektrik enerjisi ilə etibarlı təminatı məsələlərinə böyük diqqət yetirilməkdədir. Naxçıvan Muxtar Respublikasına bu gün, əsasən, qonşu İran və Türkiyə dövlətlərindən idxal olunan elektrik enerjisi verilir. Buna görə də həmin dövlətlərlə enerji mübadiləsi məsələləri böyük maraq kəsb edir. 2002-ci ilin may ayında möhtərəm Heydər Əliyev Cənablarının Tehrana səfəri İran-Azərbaycan münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi və daha da inkişaf etdirilməsi işinə böyük təkan vermişdir. Danışıqlar zamanı iki dövlət arasında enerji mübadiləsi həmçinin artırılması və bunu həyata keçirmək üçün bir sıra ikitərəfli layihələrin, o cümlədən ikinci İmişli-Parsabad və Astara-Astara xətlərinin tikintisi üçün razılıq əldə edilmişdir.

Əldə olunmuş razılığa əsasən “Araz” SES-də gücü 150 MVt olan 132/110 kV-luq yeni yarımstansiya quraşdırılıb işə qoşulmuş və “Təvanir” şirkəti ilə aparılan uğurlu danışıqlar nəticəsində İran İslam Respublikasından Naxçıvan Muxtar Respublikasına ötürülən elektrik enerjisinin gücünü, ötən ilin 4-cü rübündən başlayaraq, 50 MVt-dan 85-90 MVt-a qaldırmağa nail olunmuşdur. Bunun nəticəsində 2002-ci ildə İran İslam Respublikasından Naxçıvan Muxtar Respublikasına ötürülən elektrik enerjisinin miqdarı 2001-ci ilə nisbətən 34,4 milyon kVtsaat, yəni 9% artmışdır. 2003-cü ildə İrandan Naxçıvan Muxtar Respublikasına daxil olan elektrik enerjisinin miqdarının 600 milyon kVtsaat, yəni ötən ilə nisbətən daha 42% artırılması planlaşdırılmışdır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının enerji təchizatını yaxşılaşdırmaq istiqamətində İran tərəfi ilə danışıqların nəticəsi olaraq, əsasən İran İslam Respublikasından daxil olan elektrik enerjisinin miqdarını 2004-cü ildə 750 milyon kVtsaata, 2005-ci ildə isə 1 milyard kVtsaata qədər artırılmasını təmin etmək üçün konkret iki tərəfli layihələrin həyata keçirilməsi reallaşmaq üzrədir.

Azərbaycan və İran energetiklərinin apardıqları intensiv danışıqlar nəticəsində 2003-cü ilin oktyabrına qədər İrandan Naxçıvan Muxtar Respublikasına yeni 132 kilovoltluq yüksək gərginlikli EVX-nin çəkilməsinin məqsədəuyğunluğu haqda birgə razılıq əldə edilmişdir. Belə ki, birinci mərhələdə görülən işlər Naxçıvan Muxtar Respublikasına İrandan ötürülən elektrik enerjisini 30 MVt artırmağa imkan verəcəkdir. 2004-cü ilin martında isə bu göstərici 50 MVt-a çatdırılacaqdır. Bu məqsədlə Naxçıvan ərazisində 2x50 MVA gücündə yeni “Culfa” yarımstansiyasının tikilməsi də nəzərdə tutulmuşdur. Bu layihə tamamilə həyata keçirildikdən sonra İran İslam Respublikasından Naxçıvan Muxtar Respublikasına ötürülən elektrik enerjisinin ümumi gücü 140 MVt təşkil edəcəkdir.

Azərbaycanın elektroenergetika kompleksinin inkişafında Dövlət Neft Şirkətinin birinci vitse-prezidenti, Milli Məclisin deputatı, bütün Azərbaycan gənclərinin sevimlisi və lideri İlham Əliyevin ölkənin istilik elektrik stansiyalarında mazut yanacağını daha ucuz başa gələn təbii qaz ilə əvəz etməyin məqsədəuyğunluğu barədə təşəbbüsünü də xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. Bu cür uzaqgörən qərar qısa bir zamanda istilik elektrik stansiyalarının

səmərəliliyini əsaslı surətdə artırmağa, respublikanın rayonlarında ekologiyanın pisləşməsinin və meşələrin qırılmasının qarşısının alınmasına imkan vermişdir.

Cənab İlham Əliyevin dəqiq düşünülmüş bu ideyası 2002-2003-cü illərin qış mövsümündə yüksək istehsal nəticələrinə nail olmağa, istehlakçıları elektrik enerjisi ilə daha etibarlı şəkildə təmin etməyə imkan vermişdir. 2002-ci ildə istehsalın əvvəlki illərlə müqayisədə artması, 2003-cü ilin martında isə ES üzrə rekord göstəriciyə nail olunması bunun əyani təzahürüdür. Martın 19-da ümummilli Novruz bayramı ərəfəsində 4064 MVt gücündə elektrik enerjisi istehlakı qeydə alınmışdır.

Elektroenergetika sahəsinin mövcud inkişaf konsepsiyasında yaxın 10 il ərzində fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş avadanlıqların dəyişdirilməsi, yeni obyektlərin tikintisi nəzərdə tutulmuşdur. Məsələn, fəaliyyəti dayandırılmış 1 və 2 saylı Sumqayıt istilik elektrik mərkəzlərinin yerində gücü 400-500 MVt olan müasir buxar-qaz qurğusunun tikintisi, Azərbaycan DRES və Əli Bayramlı DRES-də mövcud blokların yenidən qurulması, müasir dispetçer idarəetmə sisteminin yaradılması, enerjiötürücü sistemlərinin bərpası və s. nəzərdə tutulmuşdur.

Möhtərəm Prezidentimiz ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bütün bu tədbirlər kompleksi respublika əhalisinin və istehsal həcmi artmaqda olan sənaye sektorunun elektrik enerjisinə olan tələbatının etibarlı və keyfiyyətli şəkildə təmin edilməsinə, iqtisadiyyatımızdakı dinamik proseslərin daha da güclənməsinə yönəldilmişdir.

РЕФОРМЫ В ЭНЕРГОСИСТЕМЕ СТРАНЫ ПРИ ЕЕ РАЗВИТИИ

ПІРВЕРДІЕВ Э.С.

Анализируются реформы, проводимые в последние годы в азербайджанской энергосистеме при ее развитии.

REFORMS IN THE STATE POWER SUPPLY SYSTEM AT ITS DEVELOPMENT

PIRVERDIYEV E.S.

The reforms spent last years in the Azerbaijan power supply system at its development are analyzed.